

В.А. ТЕУТУЛЯК. АДАПТАЦІЯ ДОСВІДУ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ

Проаналізовані важливі аспекти адаптації позитивного досвіду деяких країн Центрально-Східної Європи у контексті євроінтеграційних прагнень України. Досліджується досвід фінансової стратегії Польщі у контексті інтеграційних зусиль, аналізуються питання транскордонного співробітництва між Україною та Румунією як важливого адаптаційного інструменту у контексті європейських прагнень нашої країни.

Ключові слова: європейська інтеграція, економічна трансформація, транскордонне співробітництво, ринкова економіка, політика сусідства.

Проанализированы важные аспекты адаптации положительного опыта некоторых стран Центрально-Восточной Европы в контексте евроинтеграционных устремлений Украины. Исследуется опыт финансовой стратегии Польши в контексте интеграционных усилий, анализируются вопросы трансграничного сотрудничества между Украиной и Румынией как важного адаптационного инструмента в контексте европейских устремлений нашей страны.

Ключевые слова: европейская интеграция, экономическая трансформация, трансграничное сотрудничество, рыночная экономика, политика соседства.

The important aspects of adaptation of a positive experience of several countries of Central-Eastern Europe within the scope of Eurointegration aspirations of Ukraine are analyzed in the article.

In the article the experience of the financial strategy of Poland within the scope of integration efforts is researched. The issue of trans-border cooperation between Ukraine and Romania is analyzed as an important instrument of adaptation within the European aspirations of our country.

Key words: european integration, economic transformation, trans-border cooperation, market economy, policy of neighbourhood.

На початку ХХІ століття, за умов зміни геополітичної ситуації на Європейському континенті, перед Україною постали важливі завдання у сфері внутрішньої і зовнішньої політики. Аналіз трендів економічної трансформації країн Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) у контексті сучасних вимог Європейського Союзу є дуже повчальним і корисним з огляду на ті інтеграційні цілі, які мають реалізуватися насамперед у внутрішній політиці нашої країни. Все це обумовлює актуальність обраної теми наукової розвідки.

Огляд літератури, яка присвячена питанням європейської інтеграції у регіоні свідчить, що автори особливу увагу приділяють економічним та соціальним чинникам впливу ЄС на країни ЦСЄ, базовим питанням теорії і практики європейської інтеграції, проблемам подальших перспектив інтеграції країн Південно-Східної Європи до ЄС. У цьому контексті варто звернути увагу на фундаментальну працю українського дослідника В.В. Копійки¹, роботи Л.П. Вишняк², Д. Ткача³, Є.Б. Кіш⁴, відомого економіста Андерса Аслунда⁵, колективні праці західних⁶ та російських⁷ учених.

Актуальність і рівень розробки обраної теми дослідження дали підстави виз-

© ТЕУТУЛЯК В'ячеслав Аврелович – аспірант Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

начити наступну *мету* нашої наукової розвідки. Вона полягає у з'ясуванні деяких питань, пов'язаних з перебігом трансформаційних процесів в економічній сфері в окремих країнах Центральної-Східної Європи у контексті сучасних вимог ЄС і значення цього досвіду для вирішення конкретних проблем насамперед внутрішнього розвитку України у напрямку здійснення її євроінтеграційних прагнень.

Поставлена мета визначила й завдання пропонованої наукової розвідки, які полягають у наступному: проаналізувати економічні та соціальні чинники впливу ЄС на країни ЦСЄ; розглянути приклади трансформаційних перетворень в окремих країнах ЦСЄ; висвітлити деякі аспекти адаптації позитивного досвіду країн Центрально-Східної Європи у контексті євроінтеграційних прагнень України.

Наявний матеріал наукових дискусій щодо оптимальної моделі проведення структурних реформ як у державах регіону, так і в Україні дає підстави констатувати, що західні науковці не змогли повною мірою оцінити специфіку регіону, тому «відсутність адекватно реагуючих на сигнали ринку суб'єктів господарювання, необхідних інститутів ринку та притаманна населенню психологія «очікування» блокували перші радикальні реформи»⁸. Дехто з дослідників ставить питання навіть таким чином: чи є Україна новим «безнадійним випадком» у Центральній Європі?

Досить часто складнощі й негаразди перехідного періоду в Україні пов'язують з перебігом внутрішньої політичної боротьби. Зрозуміло, що наявне політичне протиборство серйозно впливає на економічний розвиток. Однак тут (і це варто підкреслити особливо) взаємодіють не стільки політичні баталії й різновекторні геополітичні інтереси, а мають місце дещо інші фактори, які пов'язані з внутрішніми, насамперед, структурними змінами в економічній та соціальній сфері.

Візьмемо, до прикладу, проблеми, які стали наслідком вже призабутої приватизації. Криза приватизації, як вважають експерти київського Центру економічного розвитку, не є винятком для сучасної України. Досить гостра конфліктна конкуренція політичних сил, пореволюційні чистки бюрократії – носія інституціональної пам'яті, по суті не залишали місця і часу для стратегічної праці та інфраструктурних реформ. Аналізуючи проблему, автори все-таки сподівалися, що приватизаційний процес у своїй новій фазі, буде переорієнтований у напрямку стратегічних цілей суспільного розвитку. Але сучасний перебіг подій засвідчив – при відсутності політичної волі з боку влади, методи і цілі здійснення приватизації можуть негативно впливати як на вибір моделі постсоціалістичних перетворень, так і на темпи їх реалізації⁹. Складність постсоціалістичної трансформації полягала у тому, що кожній країні, яка ступила на цей шлях, довелося самостійно обирати модель приватизації і з її допомогою на свій страх і ризик здійснювати формування приватного сектора та відновлення приватного підприємництва у власній економіці. До початку 90-х років світ фактично не мав практики трансформації соціалістичних систем і притаманних їм відносин власності. Аналіз початкового етапу трансформаційних процесів у країнах ЦСЄ свідчить, що новими політичними елітами, по великому рахунку, не було розроблено змістовних програм переходу від жорстко централізованого керівництва економікою до ринкових відносин. Переважна більшість вважала, що не потрібно вишукувати нові закони приватизації, а використати вже знані на Заході. Але практика денационалізації державного сектора, що її впродовж 1970-1980 років минулого

століття здійснювали країни Західної Європи принципово різнилася від тих, за якими довелося розпочинати приватизацію колишнім соціалістичним країнам. По-перше, у Західній Європі зміна форми власності на державні об'єкти відбувалася у розвиненому ринковому середовищі і, по-друге, європейці виходили з усталених традицій (зокрема правових) ведення приватного підприємництва. В той же час, в умовах фактично «миттєвого» краху комуністичної системи перед новими державними структурами постала проблема тотальної реорганізації суспільства. Вже тільки в цих умовах почало формуватися теоретичне обґрунтування переходу (транзиту) посткомуністичних суспільств на засадах універсальної ринкової економіки.

Одним з позитивних прикладів досить ефективної моделі масової приватизації з використанням приватизаційних цінних паперів є досвід Чехії 1992–1994 років. На стадії масової приватизації громадянам були надані рівні права і можливості для участі в приватизаційному процесі. Всі без винятку одержали можливість придбати за символічну ціну в 40 доларів іменну купонну книжку. Правом на участь у купонній приватизації скористалося тоді 96% населення країни. Під час цієї першої хвилі було приватизовано 1491 державне підприємство, що становило 1/5 вартості всього державного майна країни. Тому не випадково саме чеський досвід «народної» приватизації вважається свого роду еталоном на постсоціалістичному терені¹⁰.

Процесам приватизації в країнах ЦСЄ у значній мірі сприяв вільний допуск іноземного капіталу, передусім профільних транснаціональних компаній. В Україну ж на початку 90-х років, з огляду на високі інвестиційні ризики, іноземний капітал проникав в обмежених розмірах. За офіційними даними на кінець 1995 р. сукупний капітал нерезидентів становив лише 750 млн. доларів, або в розрахунку на 1 людину 14,5 доларів США¹¹. Тобто, іноземний капітал не зміг, саме в цей період, суттєво впливати на трансформаційні процеси в Україні. Тому сьогодні мусимо констатувати, що приватизація в Україні перетворилася із способу ринкової трансформації економіки в інструмент вирішення фінансових цілей різними урядами на свою користь, а в останній час – у засіб відвертої політичної боротьби. Подолати ж кризу приватизації можна, на наш погляд, тільки за умови відновлення її як стратегічної політики з реформування відносин власності на якісно новому етапі трансформації української економіки.

Політичний ефект від використання ліберально-ринкової моделі розвитку засвідчує, що впродовж 5 років – між січнем 1990 та квітнем 1995 рр. такого типу перехідний шлях обрали більшість країн, які належала до регіону Центральної та Східної Європи. В цих умовах лібералізація потоків капіталу після приватизації мала би притягувати в економіку іноземні інвестиції та інноваційні ноу-хау. Тоді як державі залишалось тільки підтримання консолідованого бюджету, а також забезпечення законності і порядку при захисті приватної власності та оновленої політичної системи.

У цьому контексті досить цікавими для України могли б стати підходи, котрі розроблялися польськими науковцями і експертами. Зупинимось на них окремо. У 1998 році, після так званої «шокової терапії» початку 90-х років, польські фахівці дійшли висновку про необхідність переходу до другого етапу системних перетворень, що мають зайняти ще 10 років. За цей час передбачалося: 1) закінчити приватизацію, в тому числі базових галузей промисловості; 2) перебудувати господарчу структуру; 3) перебудувати сільське господарство; 4) здійснити реформу фінансів взагалі та держбюджету, зокрема; 5) приєднатися до ЄС і впро-

вадити Євро в 2005 р.

Польські аналітики розробляючи нову програму, виходили з умов, які склалися наприкінці 90-х рр. Вона стала основою урядового документа «Фінансова стратегія держави на 1999 – 2001 рр.», який частіше називають просто «другим планом Бальцеровича». У ньому зазначались пріоритети та черговість реформ, спрямованих на подолання таких проблем, як технологічна відсталість, висока енерго- та матеріаломісткість продукції, низька експортна ефективність, зайві соціальні витрати, структурне безробіття, брак капіталу¹².

Досвід Польщі та інших країн ЦСЄ дав підстави розробити експертні і аналітичні документи, в яких ставилися серйозні завдання у напрямку необхідності послідовних трансформаційних перетворень вже не тільки перед Україною. Зокрема, в одному з документів, підготовленому американським неурядовим Центром Міжнародних і Стратегічних досліджень (2008) – CSIS виокремлювалися «ключові завдання» для ЄС. По-перше, наголошувалося на необхідності підписання розширеної угоди між Україною та ЄС. Автори вважали, що ЄС потрібно укласти розширену угоду між ЄС і Україною, яка «буде стимулювати Україну у напрямку впровадження європейських стандартів». Важливою у цьому контексті видається також завдання значного розширення участі України в Європейській політиці сусідства і Спільній зовнішній політиці та політиці безпеки. А для громадян реальне стратегічне зближення ЄС та України повинно вилитись у значне розширення «можливостей українців для подорожей, включаючи розширені програми обміну та полегшення отримання віз»¹³.

Дуже цікавим є сучасні підходи європейських інституцій до співпраці з Україною у транскордонному вимірі. Кожен такий проект повинен мати довгостроковий, за позитивними наслідками, внесок у розвиток певного регіону, зважаючи на подальші можливості його сталого просторового розвитку. Саме такі підходи рекомендують імплементувати у практику транскордонного співробітництва Комітет міністрів Ради Європи. Участь України передбачено зокрема в одному з таких проєктів, запропонованих на Європейській конференції міністрів, відповідальних за просторове та регіональне планування під загальною назвою «Регіон інновацій». Підписаний в Любляні 16 вересня 2007 року, він розрахований на 2009-2010 роки і спрямований на реалізацію ініціативи щодо сталого просторового розвитку в басейні ріки Тиса. Учасниками Декларації про співробітництво в басейні ріки Тиса окрім України є Румунія, Сербія, Словаччина, Угорщина та Чорногорія. З українського боку безпосереднім партнером виступає Міністерство регіонального розвитку та будівництва¹⁴.

Сьогодні особливо активно ЄС використовує розвиток сусідства і партнерства у співпраці України з Румунією, що також є важливим адаптаційним інструментом у справі реструктуризації сегментів української економіки у контексті європейських вимог. За стратегічним договором з транскордонного співробітництва на період 2007-2013 рр. за Румунією у південно-східному регіоні «закріплюється право розвивати прикордонне співробітництво, за фінансової підтримки програми європейського сусідства і партнерства з Республікою Молдова і Україною, в межах тристоронньої програми співробітництва»¹⁵. Незважаючи на певні розбіжності щодо оцінки, наприклад, статусу деяких прикордонних територій, можливості взаємодії між двома сусідніми країнами розвиваються в контексті кількох ключових площин – «політична співпраця, економічні зв'язки», а також гуманітарно-культурна взаємодія й транскордонне співробітництво в межах

функціонування трьох єврорегіонів «Карпати», «Нижній Дунай», «Верхній Прут»¹⁶.

На думку Ірини Максименко, саме сьогодні, в умовах розширення ЄС і приєднання до нього Румунії, складаються плідні передумови «очищення» взаємин обох країн від негативних нашарувань. Саме процеси євроатлантичної інтеграції сприятимуть ефективнішому розв'язанню існуючих проблем у двосторонніх відносинах. І одним з найперспективніших засобів розв'язання всього комплексу проблем між Києвом і Бухарестом може стати регіональна співпраця¹⁷.

Автор не ставив перед собою завдання детально розглядати усі аспекти двосторонніх взаємин, проте хотів би зазначити, що у них присутній серйозний нерелізований потенціал, зокрема щодо практичного виконання Операційної програми «Румунія-Україна-Республіка Молдова», про яку згадувалося вище. Її загальний бюджет складає 137,4 млн. євро¹⁸. Чи можемо ми засвідчити активну і ефективну діяльність сторін по реалізації цієї програми? Вже поставлене питання а не констатація успіху засвідчує наявність проблем.

Як зазначає сучасний дослідник А. Філіпенко, сьогодні розрізняють позитивну та негативну інтеграцію. Остання передбачає усунення перешкод на шляху вільного руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили, тобто є процесом усунення перепон на шляху утворення спільного ринку. Негативна інтеграція також використовується для здійснення змін у політиці уряду, яка лібералізує діяльність ринкових сил з метою економічної інтеграції: уряд може бути змушений відмовитися від певного політичного інструментарію, якщо він є несумісним з членством у спільному ринку.

Проте одного процесу негативної інтеграції буде недостатньо для утворення спільного ринку. Управління реальною економікою здійснюється за допомогою широкого кола правил, норм та інших інструментів урядової політики, які в сукупності створюють істотні перешкоди для міжнародної економічної інтеграції (національні санітарні норми, преференційні державні закупівлі, промислова політика, а також національна система оподаткування і субсидій). Сьогодні є нагальна потреба гармонізувати ці політики та розробити спільний підхід до вирішення інтеграційних завдань країнами Центрально-Східної Європи, котрі співпрацюють з Україною. Отже, як вважає Філіпенко, виникає об'єктивна потреба в позитивній інтеграції, за якої гармонізація відповідних національних політик є необхідною для ефективного функціонування механізмів співпраці на загальнонаціональному й регіональному рівнях¹⁹.

Таким чином, аналізуючи розвиток подій в сучасній українській політиці, можемо констатувати, що Україна в цілому успішно здолала певні труднощі впродовж останніх років. Це дає підстави, як зазначають Збігнев Бжезинський та Фолькер Рюе сподіватися, що українці за умови «зосереджених зусиль і політичної волі» завершать перетворення країни в сучасну та демократичну європейську державу²⁰.

Трансформаційні процеси актуалізували роль держави у постсоціалістичних суспільно-політичних перемінах. Якщо можна так висловитись, нагальною потребою стає значно оновлений формат суспільного договору. Потрібно спільними зусиллями доопрацювати те, що було пророблено, але на жаль не у повному форматі, в кінці 80-х – на початку 90-х країнами ЦСР. Українське суспільство дійшло тієї межі, коли його відповідальна більшість повинна (як це відбувалось у

ряді постсоціалістичних європейських країн) поміняти свою трудову етику, ставлення до прибутків і відповідно до стандартів споживання, насамкінець, до власної відповідальності за те, що відбувається в Україні.

Разом з тим слід, мабуть, інакше поставитись до того, що відбувається і у відповідному професійному середовищі, усвідомивши при цьому необхідність власної реальної участі у суспільних справах. Події останніх 20-ти років дозволили країнам Центрально-Східної Європи зрозуміти і відчути важливість і цінність інновацій і структурних змін. Українське суспільство, мабуть, лише на теоретичному рівні зрозуміло цінність інноваційної моделі. Адже така модель передбачає насамперед існування нового соціального контракту, котрий має результатом «громадянський капіталізм» – відкрити ринкову економіку з відповідальним громадянським суспільством, котре визнає за державою право на охорону легальних правил гри. Причому держава врятує чи може бути джерелом таких інновацій у широкому сенсі слова – не тільки технологічних, але й економічних, соціальних, політичних. Вона може бути співучасником цього складного процесу, в якому будуть задіяні широкі суспільні сили і, зокрема, відповідальний громадянин.

1. *Копійка В.В.* Розширення Європейського Союзу. Теорія і практика інтеграційного процесу. – К.: Київський ун-т, 2002.– 253 с. 2. *Вишняк Л.П.* Механізм фінансової підтримки країн на етапі приєднання до ЄС // Європейські інтеграційні процеси і трансграничне співробітництво. – Луцьк: Вежа, 2006. – С. 301-304. 3. *Ткач Д.* Сучасна Угорщина в контексті суспільних трансформацій. – К.: МАУП, 2004. – 479 с. 4. *Кіш Є.Б.* Центральна Європа в сучасній системі євро регіональної інтеграції. – Ужгород: Ліра, 2008. – 440 с. 5. *Аслунд А.* Розбудова капіталізму. Економічні перетворення у країнах колишнього радянського блоку. – К.: Дух і літера. – 637 с. 6. *Ітвелл Дж., Еллен М., Карлссон М., Нуті Д.М., Шаніро Дж.* Трансформація та інтеграція: формування майбутнього Центральної та Східної Європи. – К: Стило, 1998. – 192 с. 7. *Юго-Восточная Европа в эпоху кардинальных перемен.* – М.: Весь мир, 2007. – 352 с. 8. *Богомолов О.Т., Глинкина С.П.* Первые уроки экономической трансформации в странах Центральной и Восточной Европы 90-х гг. // Новая и новейшая история. – 1997. – № 3. – С.7. 9. *Українська приватизація: групи інтересів, причини кризи, шляхи її подолання.* / О.Й. Пасхавер, Л.Т. Верховодова, К.М. Агеева. В надз.: Центр економічного розвитку. – К., 2008. – С. 11. 10. Там само. – С. 6. 11. *Народне господарство України у 1995 році.* Статистичний щорічник. – К.: Техніка, 1996.– С. 363. 12. *Брусиловська О.І.* Посткомуністична Східна Європа: зовнішні впливи, внутрішні зміни. – Одеса: Астропринт, 2007. – С. 126. 13. *Бугайський Я., Пайфер С., Сміт К., Волландер С.А.* Україна. Оцінка шістнадцяти років незалежності / Аналітичний звіт для Партнерського комітету США-ЄС з питань України, лютий 2008. – С. IV. 14. *План дій Ради Європи для України 2008 – 2011, 25 червня 2008 р.* // <http://coe.kiev.ua/uk/DSP1.pdf> (переглянуто 23.05.2009 р.) 15. *Брі М., Хорга І.* Європейські інструменти українсько-румунського трансграничного співробітництва // Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів: Зб. наук. праць. – Чернівці: Букрек, 2009. – С. 303. 16. *Максименко І.* Українсько-румунські відносини у контексті розширення ЄС на Схід // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 3. – С. 226. 17. Там само. – С. 228. 18. *Кульчицький І.* Ефективні кроки до успішних європейських проєктів // http://cestei.lviv.ua/upload/pub/Truskavec/1227626483_41.pdf (переглянуто 23.10.2009 р.). 19. *Філіпенко А.* Інтеграційні перспективи України: бігравіаційна модель // http://me.kmu.gov.ua/file/link/49637/file/3_st_6_05_U.pdf (переглянуто 09.11.2009 р.). 20. *Бугайський Я., Пайфер С., Сміт К., Волландер С.А.* Цит. праця.